

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.67517>

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	03.01.2023	Submitted date
Kabul tarihi	01.03.2023	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.03.2023	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yılmaz, E. (2023). İzmir Amerikan Konsolos Yardımcısı James Loder Park'ın Yunanların Gerçekleştirdiği Tahribata İlişkin Raporu. *Journal of History School*, 62, 29-50.

İZMİR AMERİKAN KONSOLOS YARDIMCISI JAMES LODER PARK'IN YUNANLARIN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ TAHRİBATA İLİŞKİN RAPORU

Elçin YILMAZ¹

Öz

Bu çalışmada Amerikan Konsolos Yardımcısı James Loder Park'ın 11 Nisan 1923 tarihinde Amerikan Dış İşleri Bakanlığı'na gönderdiği rapor ele alınmıştır. Yunanlar, 30 Ağustos 1922 tarihinden itibaren İzmir'e doğru kaçmaya başlamış ve kaçtıkları yerleri tahrip etmişlerdir. Rapor, Yunanların İzmir'e doğru kaçarlarken geçtikleri yerlerde (Menemen, Manisa, Turgutlu, Alaşehir ve Salihli) gerçekleştirdikleri tahribatı ele almıştır. Bu tahribatı yerinde gözlemek üzere İzmir'den bir heyet ile hareket eden Park, gözlemlerini ve kanaatlerini ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Park, ayrıca Türk resmi makamlarının raporlarına, Türk resmi yetkililerinin beyanlarına ve son olarak da burada yaşayan insanların tanıklık ifadelerine yer vermiştir. Çalışmanın ele alınmasının temel nedeni raporun konuya ilişkin uluslararası kaynaklar arasında önemli bir yer teşkil etmesi ve bu zamana kadar yapılan araştırmalarda ayrıntılı bir şekilde ve karşılaştırmalı olarak ele alınmamış olmasıdır. Çalışma, Amerikan ulusal arşiv belgeleri, Türk resmi makamları tarafından hazırlanan raporlar, ulusal komisyonların hazırlanmış olduğu raporlar ve telif eserlerden istifade edilerek oluşturulmuştur. Çalışmada doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Yunan Mezalimi, Batı Anadolu, Amerika Birleşik Devletleri, James Loder Park.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi Ortak Dersler Bölümü, elcin.yilmaz@ieu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6385-8504

The Report of James Loder Park, Izmir American Deputy Console, on the Damage which Performed by The Greeks

Abstract

This study focuses on the report sent by the American Vice Consul James Loder Park to the American Ministry of Foreign Affairs on April 11, 1923. The Greeks started to retreat towards Izmir on 30 August 1922 and destroyed the towns that they passed through. The report dealt with the Greeks' destruction of these towns (Menemen, Manisa, Turgutlu, Alaşehir and Salihli) while retreating towards İzmir. In this report, Park, who travelled with a delegation from Izmir to witness and report this destruction, noted detailed observations and impressions. Park also included in his report statements from Turkish authorities and government officials, and the testimonies of the people living in these towns. Although the report makes an important contribution to the international literature on the subject, it has not been examined in detail in research. . The fundamental purpose of the study is to conduct a detailed investigation of the subject, and to make a comparative analysis with American national archive documents, Turkish official authorities reports, national commissions reports and copyrighted works. As a methodology, document analysis was carried out in the study.

Keywords: National Struggle, Greek Atrocities, Western Anatolia, United States Of America, James Loder Park

GİRİŞ

Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat yönettiği Türk taarruzu 26 Ağustos 1922 tarihinde sabah saat 4.30'da topçu ateşiyle başlamış, 30 Ağustos 1922'de kesin bir zaferle sonuçlanmıştır. Türk ordusu Dumlupınar'da Yunan ordusunun beş tümenini kısmen esir, kısmen de imha etmiştir. Bu savaş sonrasında Yunan ordusu panik halinde İzmir'e doğru kaçmaya başlamıştır (Çakmak, 2007, s.274). 1 Eylül'de Türk ordusu Uşak'a girmiş, 2 Eylül'de Uşak yakınlarında Yunan Başkomutan General Trikopis, II. Kolordu Kumandanı General Diyenis, Kurmay Başkanı Albay Yuvanis, 13. Tümen Kumandanı Albay Vandelis de dâhil olmak üzere 300 kadar Yunan subayı ile 5 binden fazla er esir alınmıştır. 3 Eylül'de Türk ordusunun takip hareketi devam etmiştir (Selek, 2020, s.773-774; Smith, 2002, s.420; Korsun, 2020, s.91-98). İzmir istikametinde kaçan Yunan ordusu bir taraftan çekildiği yerleri ateşe verirken diğer taraftan da sivil halkı katletmiştir (Çakmak, 2007, s.275).

Türk ordusu Mustafa Kemal Paşa'nın "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir, İleri! Emri sonrası İzmir'e doğru ilerlemeye ve kaçan Yunan askerlerini dikkatli bir şekilde takip etmeye devam etmiştir (Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, 2006, s.478-480). Bu ilerleme 9 Eylül'de İzmir'in kurtarılmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu süre içerisinde Yunanlar çekildikleri

kasabaları ve köyleri ateşe verip yakmışlardır. Uşak, Eskişehir, Aydın, Alaşehir, Turgutlu, Ahmetli, Salihli, Manisa ve İzmir Yunan askerlerince yakılmıştır (Turan, 1998, s.269; Sonyel, 1993, s.382; Su, 1982, s.50-51). Geri çekilirken topunu, tüfeğini bırakarak geçtiği yerleri kan ve ateş içinde bırakmaya devam eden Yunanlar 2 Eylül'de sadece Uşak'ın doğusunda "5 bin tüfek, 100 makineli tüfek, yüzlerce otomatik tüfek, 12 cebel topu, 1000 sandık cephane" bırakmak zorunda kalmıştır. Öldürülen Türklerin sayısı binleri geçmiş ve bunların çoğu işkence yapılarak öldürülmüştür (Tansel, 2019, s.166-167).

Yunanların geri çekiliş yolu üzerinde bulunan başta Eskişehir, Kütahya, Afyon, Uşak, Gediz, Salihli, Ahmetli, Kasaba, Akhisar, Manisa, Balıkesir, Bursa, Soma, Bergama, Kırkağaç, Akhisar, Nazilli, Aydın ve nihayet İzmir gibi kent ve kasabalarda söz konusu tahribatın yoğunlaştığı görülmüştür. Tahribat ve yıkım için "Yunan İhrak (Tahrip) Taburları" yani yangın çıkarmakla görevli birlikler kurulmuştur (Özkan, 2020, s.2299). Örneğin, Turgutlu kasabasında, Yunanlar tahrip taburlarını yedi süvari ve ikisi piyade olarak üçer kişilik yangın postalarından teşkil etmişlerdir. Yangın postalarının önündeki süvariler arkasındakilerin kumandanı olarak göğüslerinde kırmızı bir işaret, başlarında siyah bir kalabak, ellerinde boruya benzer parlak sarı bir teneke bulundurmuş, piyadeler ise bunların birisi içi bomba ile dolu bir sepeti ikincisi dezenfekte tulumlarına benzer benzin dolu bir aleti taşımıştır. Öndeki kumandan yakma emrini vermiş, sokak üzerinde olan evlere benzin dökülerek, bahçe veya avlu içerisinde olan evler ise penceresinden bomba atılarak yakılmıştır. Tamamıyla ateşe verilen bir ev yanmaz ise yakılması için yeniden bomba atılmış yahut benzin dökülmüştür (Karaosmanoğlu vd., 1980, s.64-65). Dolayısıyla anlaşılmaktadır ki yıkım ve tahribat planlı ve sistematik bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Tahrip taburları Manisa'da da faaliyet göstermiştir. Şehrin ileri gelenleri Manisa'da çıkacak bir yangını önlemek için çaba harcarken, işgal kuvvetleri komutanları Albay Bagorçı ve Filipos emirleri altındaki tahrip taburlarını hazır bekletmişlerdir. Tahrip taburları biri atlı, ikisi yaya ve üç kişilik postalardan meydana gelmiştir. Yayalardan biri içi bomba dolu bir sepet, ikincisi benzin dolu göktaşı tulumbaşı taşımıştır. Tahrip postalarına önce Manisa haritası üzerinde nasıl çalışacakları anlatılmış daha sonra görev yerlerine götürülerek gösterilmiştir. 5 Eylül 1922 Salı gecesi yangın postaları önce kışlayı ateşe vererek yangını başlatmışlar daha sonra da 6 Eylül Çarşamba günü sabahı da çarşıdan başlayarak bütün şehri yakmışlardır (Su, 1982, s.60; Karaosmanoğlu vd., 1980, s.120-122; Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.101). Yunan ordusunu idare edenler geri çekilme sahalarını tahrip edebilmek için muntazam bir plan çizmişlerdir. Tahrip edilecek her şehri, her kasabayı ve her köyü her şeyden önce silahlı kuvvetlerle sararak baştan aşağıya kadar soymak, sonra benzin dökerek ve

bomba atarak evleri yakmak, yangından kurtulmak için meydana çıkan çaresiz halkı en aciz kadın ve çocuklarına kadar kurşun yağmuruna tutmaktan ibaret olan bu tahrip planı Yunan ordusunun geçiş yoluna tesadüf eden her şehir, her kasaba ve köye tatbik edilmiştir (Karaosmanoğlu vd., 1980, s.117). Turgutlu'da olduğu gibi Alaşehir'de de Yunan Tahrip Taburları yerli Rumlarla beraber çeşmelerin başını tutmuş, halkı evlerine sevk ettikten sonra posta posta evlere girerek geniş ölçüde yağma, işkence ve öldürme işlerine girişmişlerdir (Su, 1982, s.108).

Yunanların geri çekilme yolları üzerinde gerçekleştirdikleri bu mezalim öyle büyük boyutlara ulaşmıştır ki, yangından sonra Uluslararası Kızılhaç ve Uluslararası Çocuk Esirgeme Birliği'nden yardım amacıyla Ege Bölgesi'ne gelen iki yabancı temsilcinin düzenledikleri raporda, buradaki ziyaretleri kadar acı verici bir görevle karşılaşmadıklarını, hiçbir yerde buradaki kadar halkın yüzlerinde okunan korku ve dehşet izlerine benzer acıklı bir görünüşe rastlamadıklarını söylemişlerdir (Su, 1982, s.107-108). Bu mezalime örnek şehirlerden birisi de Aydın olmuştur. Aydın Mutasarrıflığının 5 Eylül 1922 tarihindeki telgrafına göre, Yunanlar Nazilli'den Aydın'a kadar Menderes kıyısında bulunan köyleri ve nahiyeleri yakarak çekilmişlerdir. Aynı telgrafta Yunanların Pazarköy'de halkı camilere toplayıp para için baskı yaptıkları, köyü yakmaya başladıkları ve toplanmış halkın üzerine ateş ettikleri ifade edilmiştir. Aydın valisinin raporu ve bu rapora ilişkin zayıat raporuna göre, 675 ölü, 104 yaralı, 34 kayıp Türk'ün yanı sıra, Yunanların vapurlardan ve yollardan gizlemek maksadıyla denize attıkları ve defnettikleri Türklerin sayısı binleri aşmıştır. 111 kişi dövülmüştür. 113 kızın ırzına tecavüz edilmiştir. 115 kişi sebepsiz hapsedilmiştir (Turan, 2006, s.171). Dâhiliye vekili namına Müsteşar Ahmet Münir Bey'in 19 Ekim 1922 tarihli tezkiresinde, Aydın Sancağı'nda Yunanlıların 28.351 ev, 89 cami ve mescit, 6.640 han, hamam ve dükkân, 133 fabrika, yağhane, debbağhane, 140 okul ve medrese, 20 resmi bina yaktıkları ifade edilmiştir. Yunanların burada çeşitli işkence ve zulümlerle 1267 Türk'ü şehit etmiş oldukları da ilave edilmiştir. Yine Ahmet Münir Bey tarafından Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'ne gönderilen tezkirede, Aydın Merkez Kazası'nda 16.462, Köşk Nahiyesi'nde 640, Umurlu'da 700, Değirmencik Nahiyesi'nde 2700, Karapınar Köyü'nde 200 hanenin yanmış olduğunun anlaşıldığı belirtilmiştir (Turan, 2006, s.173; Hocoğlu, 1985, s.221).

Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi raporlarına göre, dört defa düşman elinden geri alınan Aydın-Söke mıntıkasında devamlı savaşa sahne olunması sebebi ile tahrip edilmedik bir köy kalmadığı gibi yollar dahi istifade edilemeyecek bir hale getirilmiştir (Türk Kızılayı, 2014, s.174). Vakit gazetesinin haberine göre ise, Aydın kaza merkezinde 16.462 hane yakılmıştır (Vakit, 1338, s.2). Aydın ilinde 104 köy tahrip edilmiş, 10.292 hane tamamen yanmıştır

(Özkan, 2020, s.2302). Aydın'da Yunanların yaptığı yıkım ve tahribat Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarına da yansımıştır. Aydın milletvekili Dr. Mazhar Bey, Aydın ve Söke'nin ve bunların etrafındaki birkaç yüz köyün tamamen yandığını söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 11.09.1338, Devre:1, İçtima Senesi:3, s.617). Tüm bu raporlar ve belgeler göstermiştir ki, Türk ordusunun zaferi sonrasında çareyi İzmir'e doğru kaçmakta bulan Yunanlar ele geçiremeyeceklerini anladıkları toprakları yerle bir etmek amacıyla planlı bir yıkıma girişmişler, sadece yapılara değil burada yaşayan sivil halkın canına da kasıtlı bir eylem gerçekleştirmişlerdir.

James Loder Park ve Raporu

İzmir Amerikan Konsolos Yardımcısı ve Amerikan Başkonsolosluğu Sekreteri sıfatıyla James Loder Park 11 Nisan 1923 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na "*The Greek Retreat In Asia Minor*" başlıklı resmi bir yazı göndermiştir. Amerikan ulusal arşiv belgelerinden ulaşılan bu belgeye göre Park, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na Yunanların geri çekilmeleri esnasında Menemen, Manisa, Turgutlu, Alaşehir ve Salihli'de gerçekleştirdiği mezalim ve sonuçlarını rapor etmiştir.

Park, ilgili belgede General Nureddin Paşa'nın İzmir'deki konsolosluk birlikleri ve gazete temsilcilerine 29 Eylül 1922 tarihinde bir davet gönderdiğini ve bu davet üzerine Alaşehir'e kadar bir tren yolculuğu yaptıklarını belirtmiştir. Park'a göre General Nureddin Paşa'nın daveti üzerine gerçekleştirilen bu seyahatin amacı İzmir-Alaşehir mintikasındaki toprakların Yunan ordusu geri çekilirken ne ölçüde yağma, ateş ve cinayete maruz kaldığını resmi kanallar ve basın aracılığıyla dünyaya bildirmek olmuştur (NARA-767.68116/34, s.1). Geziye katılan heyet içerisinde, İtalyan gazeteci G. Filipucci Giustiniani, "Le Levant"ın müdürü M. Mehmed Sırrı, "L'Echo de France"ın İzmir temsilcisi Fransız bir kadın gazeteci (belgede ismi belirtilmemiştir), "Vakit" gazetesini temsilen Naşit Hakkı Bey, Amerikalı Mühendis Mark O. Prentiss, Türk İstihbarat Subayı Cemaleddin Bey, bir Türk sinema fotoğrafçısı (belgede ismi belirtilmemiştir) ve Park'ın kendisi bizzat bulunmuştur. Park, gezi boyunca neler yaşandığını ve Yunanların yarattığı tahribata ilişkin gözlem ve bulgularını Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na rapor etmiştir.²

² İlgili resmi belgeye ilişkin bilgilerin özet haline Mehmet Hocaoğlu'nun 1985 yılında yayınladığı "Belgelerle Yunan Barbarlığı" adlı eserinde rastlanmıştır. Mehmed Hocaoğlu, *Belgelerle Yunan Barbarlığı*. Berekat Yayınları, Ankara, 1985, s.144-145. Ayrıca heyetin ilgili gezisi Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesince hazırlanan "Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti" adlı eserde de bahsedilmiştir. Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, *Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, Ankara,

Park, raporunda heyetin sabah saat 9'da Basmane terminalinde buluştuğunu, Menemen, Manisa (Magnesia), Turgutlu (Cassaba), Alaşehir ve Salihli'nin tamamının gezildiğini ve seyahatin 5 aşamada toplamda 2 günde tamamlandığını ifade etmiştir. Seyahat esnasındaki gözlemlerini de ayrıntılı bir şekilde rapor etmiştir. İlk olarak Menemen ve civarındaki gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Menemen: Menemen'e geldiğimizde bizi Türk heyeti ve Türk ordusunun liderlerinden General Kazım Paşa karşıladı. Heyetin başkanının anlattığına göre, Yunan askerleri Menemen'e geldiğinde yoğun bir baskı altına alındığından Menemen'e fazla bir zarar verememişlerdir. Yunanlar geçerken çevredeki tepelerde bazı çarpışmalar dışında bu şehir geri çekilmeden neredeyse hiç etkilenmemiştir. Türkler bize 18 Türk erkeğinin atıldığı iddia edilen bir kuyu gösterdi. Kuyuda insan cesetleri olduğuna ki varsa bunların Türk cesetleri olduğuna dair hiçbir kanıtımız yoktu” (NARA-767.68116/34, s.2).

Park'ın yukarıdaki gözlemlerine ek olarak denilebilir ki 2 Eylül 1922'de Yunan ordusu geri çekilirken Menemen'den geçmeye başlamıştır. Yunan jandarma komutanı ve Rum cemaati reisinin emri gereği şehirlerinin yakılacağını öğrenen Menemen halkı bunun üzerine savunma kararı almış, 8/9 Eylül'de ellerindeki imkânlar ölçüsünde direniş göstermiş ve nihayet Türk ordusunun şehre girmesinden önce yakılmasını önlemiştir. Ancak bazı köylerin yakılmasına engel olunamamıştır. Örneğin, Menemen yakınlarındaki Asarlık Köyü ve Divrillik Çiftliği yakılmıştır. Asarlık köyündeki kadınların birçoğunun namusları kirlenmiş ve sonra ateşe atılarak öldürülmüşlerdir. Boşnak Köyü, Kozluca Köyü tamamen yakılmış, birçok çiftlik harap edilmiştir (Hocaoğlu, 1985, s.144). Yunanlar Menemen'i yakmaya fırsat bulamasa da büyük ölçüde tahrip etmişlerdir. Menemen ovasında 150 müslüman şehit edilmiştir (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.64). Menemen katliamı üzerine tanzim edilen rapora göre, halkın birçoğunun göç etmiş olması sebebi ile Yunanların gasp ettiği malların ve yiyeceklerin kıymeti tespit olunamamıştır. 24'ü kadın, 46'sı çocuk 929 kişi öldürülmüştür. 15 kişi de yaralanmıştır. Dövme, ırza tecavüz, katliam göç dolayısıyla tespit olunamamıştır (Turan, 2006, s.134; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi: Mart 1968, s.63, Yıl:17, Belge No:1435). Dolayısıyla denilebilir ki Park'ın raporunda ifade ettiği *“Menemen neredeyse geri çekilmeden hiç etkilenmemiştir”* ifadesi burada verilen yıkımı ve tahribatı yansıtmamaktadır.

1338, s.63-64, 102-103. Salahi Sonyel de “İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922)” adlı makalesinin son paragrafında Park'ın raporundan kısmen de olsa bahsetmiştir. Salahi Sonyel, “İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922)”, *Belleten*, 75(272), Ankara, 201, s.203-204.

Raporda Menemen ile ilgili gözlem ve görüşler belirtildiği gibi tam anlamıyla burada yaşanan felaketi anlatamamıştır. Manisa ile ilgili not edilen ifadeler ise daha kapsamlı ve resmî belgelerle örtüşen mahiyette ele alınmıştır. Park Manisa ile ilgili şunları söylemiştir:

“Manisa: İzmir’den 66 km uzaklıkta olan bu şehir bir caminin minaresinden kolaylıkla görülebileceği gibi tamamen yanarak yok olmuştu, sadece birkaç konut sağ kalmıştı. Bu tahrip edilen mülklerin adedi, yerel komite tarafından bize verilen rakamlarla oldukça doğru bir şekilde örtüşüyor gibi görünüyor. Bize verilen bilgiler şu şekildedir: Manisa vilayetinin nüfusu 50 bin kadardı. Bunların 8 bini Yunanlılardı. Bunlar daha sonra geri çekilen Yunan ordusuyla İzmir’e kaçtı. Yıkılan binalar arasında 10.300 ev, 15 cami, 2 hamam, 2.728 dükkân, 19 otel, 26 villa, 3 un değirmeni, 5 çiftlik evi ve şehrin hemen en yakınında 1.740 ev vardı. Kesin bir kanıtı dayanmaksızın Müslüman nüfusun 3.500’ünün alevler içinde öldüğü, 167’sinin de yaralandığı bize söylendi. Buna ek olarak 228 genç kızın Yunan askerleri tarafından kaçırıldığı iddia edildi.

Felaketin birçok görgü tanığı, Yunan askerlerinin yangınları söndürmeye çalışan herkesi ve yangın yüzünden evlerini terk etmek zorunda kalan birçok kişiyi vurduğunu duyduğumuzda bunları ciddiyetle doğruladı. Geriye kalan barınaksız ve aç nüfus, şehir merkezine yakın büyük bir parkta toplandı. Manisa’daki talihsiz insanların lideri ve temsilcisi Yarbay Kazım Bey barınak ve giysi ihtiyacını bize anlatmaya çabaladı. Konya ve Adana vilayetlerinde yeterli miktarda bulunduğunu ve sadece harap olmuş bölgelere dağıtım için zamana ihtiyaç duyduğunu belirtti” (NARA-767.68116/34, s.2-3).

Park’ın yukarıda “*bu şehir yanarak tamamen yok olmuştu*” diyerek tabir ettiği Manisa, Batı Anadolu’nun tarih ve mimarlık değeri en yüksek şehirlerinden biri olmuştur. Uzun bir geçmişe sahip olan Manisa, kırmızı kiremitli evleri, camileri, mescitleri, hanları, hamamları ile ünlü padişahlara mesken olan ve “Şehzadeler şehri” olarak bilinen bir yer olmuştur. İkinci Murat, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman, Üçüncü Murat gibi önemli Osmanlı padişahları şehri en gözde mimarlık eserleri ile güzelleştirmişlerdir. Yunanlar, Anadolu’dan çekilirken Batı Anadolu’nun bu bayındır ve eşsiz şehrini bir kül yığını haline getirmişlerdir (Su, 1982, s.53). Yunanlar Manisa’dan geçerken kasabalarıyla civar köyleri yakmış ve halkına çok ağır bir zulüm yaşatmıştır (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.100-101; Çelebi, 2010, s.84; Turan, 2006, s.189). Yunan tahrip taburları binalara yakıcı maddeler dökerek yakmış, yangından kaçan halkın üzerine ateş açmışlardır. Yunan Merkez Komutanının emriyle ve Hükümet binasının yakılmasıyla Manisa’da başlayan yangın öncesi yerli Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler şehri terk etmeye başlamışlardır (Turan, 2006, s.190; Matbuat

Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.101). Manisa yangını esnasında bazı insanlar şehit olurken bazıları da yangını söndürmek istediği için Yunan askerleri tarafından öldürülmüşlerdir. Yangın esnasında 2.000 Türk şehit edilmiştir. Diğer yandan Yunanlar geri çekilirken birçok Müslümanı alıp götürmüşler, örneğin Yarhasanlar mahallesinden bu suretle götürülen 500 kişinin hayatından bir daha haber alınmamıştır (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.101). Manisa’da iki gün iki gece süren yangın sonrası 3.500 kişi ateşe atılarak, 855 kişi kurşunlanarak öldürülmüş, 167 kişi de yaralı olarak tedavi altına alınmıştır (Turan, 2006, s.191). 11.337 evden 10.700 ev, 13 cami, 2.728 dükkân 19 han, 26 bağ kulesi, 3 fabrika ve 5 çiftlik yanmıştır. Köylerde yakılan evlerin sayısı 1.740 adet olarak tespit edilmiştir (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.99-100; Karaosmanoğlu, vd, 1920, s.60). Manisa’yı yakan Yunan taburları halkın önemli bir kısmının Manisa dağlarına sığındığını görünce iki taraftan bu dağları sarmaya çalışmışsa da Türk askerinin yetişmesi üzerine başarılı olamamıştır (Turan, 2006, s.191; Us, 1964, s.62). Yangın sonrası Manisa’nın kıymetçe %99’unu teşkil eden kısmı yakılmıştır (Us, 1964, s.60; Turan, 2006, s.192). Batı Anadolu’nun en zengin ve en büyük kasabalarından biri olan Manisa’nın uğradığı zarar ise resmî raporlarda 150.000 olarak tespit edilmiştir (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1138; s.101). Çalışmaya konu olan Park ve heyetinin gerçekleştirdiği seyahat, Anadolu’da Yunan Zulmü ve Vahşeti adlı esere de konu olmuştur. “İki Gazete Muhabirinin Manisa’da Gördükleri ve İştikleri” başlıklı yazıda “Vakit” gazetesi yazarı Naşit Hakkı Uluğ’un aktardığı üzere Park, olup biteni ve orada anlatılanları dinledikten sonra Amerikalıların hissiyatına tercüman olmak üzere Türkçe şu cevabı vermiştir:

“Söylediklerinizin hepsini tasdik ve kabul ediyoruz. Felaket-zede millete yardımın vazife-i insaniye olduğunu biliyoruz. Amerikalılar bundan evvelki felaket-zedelere nasıl yardım etmiş ise, bu zavallılara da yardımı vazife biliriz. Bir hakikati gördük. İnşallah bunu milletlerimize de göstereceğiz. İşe siyasi bir nazar ile bakmıyoruz. Biz burada yalnız müteallim ve mustarip bir insaniyet görüyoruz” (Yunan Zulüm ve Vahşeti, 1338, s.104-105).

Manisa 3 yıldan fazla süren Yunan işgalinden, 8 Eylül 1922 tarihinde kurtulmuştur, ama ne yazık ki şehrin büyük bir bölümü yok edilmiştir. Türk ordusunun süvari birlikleri 8 Eylül günü önce şehrin çevresindeki bağlarda, sonra şehir içinde mevzilenmiş olan Yunan askerleri ile çatışmıştır. Beklenenden uzun süren bu çatışmalar ise kaçırmaktan başka çaresi olmayan Yunanların, şehri tamamıyla yok etme niyetinin göstergesi olmuştur (Bilgi, 2022, s.240-241). Manisa’da Yunanların çıkarttıkları yangın büyük bir felakete sebep olmuş, şehri tamamen yıkıma uğratmış, mimari ve kültürel eserleri yok etmiştir. Genci, yaşlısı her birden büyük bir zulme uğramıştır. Bu yıkımı görmezden gelmeyen ve acı

çeken insanların çaresizliğini anladığını ve acılarını paylaştığını belirten Park gerçekleri raporunda da ele almış, tanık ifadelerine yer vermiştir. Tanık ifadelerinin ve resmi makam yetkilerinin paylaştığı bilgilerin doğruluğunu raporunda teyit etmiştir. Manisa'dan sonra Turgutlu ve burada yaşananlar ise şu şekilde aktarılmıştır:

“Turgutlu: Bizi istasyonda karşılayan heyetten yine rakamlar geliyordu. Bu rakamların güvenilirliği kanıtlanabilir ya da kanıtlanamaz değil ve göründükleri gibi alınmaları gerekir, ancak benim kendi gözlemim, yaklaşık olarak doğru oldukları yönünde. Turgutlu'nun 40 bin kişiden oluştuğu ve bu nüfusun 3 bininin gayri müslim olduğu bize söylendi. 37 bin Türk'ten sadece 6 bini yaşıyor. 2.000 binadan sadece 200'ü geride kaldı. 3 bin gayri müslim tabii ki şehir ateşe verilmeden (önce) uyarılarla şehirden uzaklaştırılmış. Şehrin, bir dizi Rum ve Ermeni sivil tarafından desteklenen Yunan askerleri tarafından sistematik olarak tahrip edildiğine dair yeterli tanıklık mevcuttu.

Gaz yağı ve benzin şehri daha kesin, hızlı ve tamamen yakmak için özgürce kullanılmıştı. Bir şehir turu, yanma hikâyesinin abartılmadığı konusunda bizi tatmin etti. Türk nüfusunun evsiz kalan insanları sokaklarda amaçsızca dolaşıyor gibiydi, çok az bina sağlam bulundu ve çoğu zaman evlerinin kömürleşmiş kalıntıları arasında sıkışmış acınası anne örnekleriyle karşılaştık. Oğullarını kızlarını kaybeden ya da cerrahi müdahalesi mümkün olmayan ağır yaralar nedeniyle acı çeken kadın ve erkekler. Bu türden sadece birkaç izole vaka gözlemlendi, ancak bunlar yine de mevcuttu. Hikâyeler, bireysel yağma, cinayet ve yıkım vakalarıydı. Ancak elimizde kesin bir kanıt olmadığı için bunlar üzerinde duramayız. Ama gerçek şu ki binaların yüzde 90'ı yok edilmiş ve bu gerçekler, şehrin yıkımının yalnızca tesadüfi olmadığı ve kesinlikle kasıtlı ve isteyerek olduğu sonucuna varmak için yeterli görünüyor” (NARA-767.68116/34, s.4-5).

Park'ın da yukarıda aynen ifade ettiği gibi Turgutlu, Yunanlar tarafından tamamen yakılmıştır. Turgutlu'daki yangında tahribat ve yıkım çok büyük olmuştur (Us, 1964, s.60; Turan, 2006, s.196; Hocoğlu, 1985, s.144). 7 Eylül 1922 tarihli harp raporuna göre, Yunan ordusu Turgutlu'yu tamamen yakmıştır (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s.63, Yıl:17, Belge No:1428). Turgutlu da Batı Anadolu'daki diğer yerler gibi önceden hazırlanmış bir planla yakılmıştır. Turgutlu belediye reisinin verdiği bilgiye göre, 4 Eylül 1922'de istasyondaki benzin depolarının ve ticari ambarın yakılmasıyla yangın planlı bir şekilde başlamıştır (Hocoğlu, 1985, s.250-251; Turan, 2006, s.196). Yerli Rumlardan ve Ermenilerden oluşan yangın taburları Turgutlu'nun birçok mahallesini ateşe vermişlerdir. Yangının sönmesine meydan bırakmamak ve sağlam binaları tamamen tahrip etmek için sürekli bombalar atılmış, halkın

yangını söndürmesine mâni olunmuştur (Turan, 2006, s.196; Özcan, 2003, s.172). Yunanlar 6.000 haneli Turgutlu'da 5.800 ev yakmışlardır. Geriye ancak 200 kadar ev kalmıştır (Turan, 2006, s.196; Hocoğlu, 1985, s.145). Yerli ve yabancı basın mensuplarından oluşan heyetin incelemesine göre Turgutlu'da 1.200 Türk öldürülmüş veya yaralanmıştır. Yunanlar burada pek çok ihtiyarın gözlerini oymuşlar, çocukları süngülemişler, 100 kadar kızın ırzına saldırmışlardır (Turan, 2006, s.198; Hocoğlu, 1985, s.145).

Mezalimi tahkik eden heyetin resmî raporuna göre Turgutlu, Yunan Erkân-ı Harbiyesinin “ihrak planı teşkilatı” tarafından yakılmıştır. Yerli Rum ve Ermenilerden oluşan, göğüslerinde kırmızı kumaş, başlarında siyah kalpak bulunan yangın taburları kasabanın birçok noktasını ateşe vermişlerdir. Yangının sönmesine meydan bırakmamak ve sağlam binaları tamamıyla yıkmak için sürekli surette bomba atılmış ve her tabur, yakmaya memur olduğu mahalle tamamen mahvoluncaya kadar başında beklemiştir. Evlerini kurtarmak isteyen veya kaçmak isteyen kadın, erkek ve çocuklar kurşun, süngü ve dipçik ile öldürülmüştür (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.122). Park, yazısında kronolojik olarak Turgutlu'yu anlattıktan sonra Alaşehir başlığını vermiş ve aşağıdaki gibi anlatımına devam etmiştir. Ancak başlangıç cümlesinde Salihli'den sonra Alaşehir'e geldik ifadesini kullanırken, biraz sonra gezide en son olarak Salihli'ye geldiklerini ifade etmiştir. Burada kurgusal anlamda bir tutarsızlık olmakla birlikte çalışmada özgün yazıya sadık hareket edildiği için aynı sıralama takip edilmiştir.

“Alaşehir: Salihli'den sonra Alaşehir'e geldik. Tanıklardan şu hikâyeyi dinledik: Anlatılanlara göre, 3 Eylül 1922'de ilk yangın Pazar bölgesinde gözlemlendi ve diğer tüm bölgelere sıçradı. Yunan askerlerine, kendi ırklarından siviller tarafından çok maddi yardım yapıldı. Hem askerler hem de siviller tarafından yağma büyük bir titizlikle sürdürüldü. Sivil Yunanlar, başlıca tüm ana su şebekelerini ve su kemerlerini etkili bir şekilde yok ederek su kaynağını kesmede etkiliydiler. Türkler evleri yakılarak zorla çıkarıldılar. Yunanlar tarafından vuruldular. Binaların duvarlarını gazyağı ile ıslatmak için el pompaları kullanıldı. Alaşehir'in yok edilmesinin önceden planlandığı, 2 Yunan askeri tarafından uyarılmış olan Eyüp Hilmi adlı bir Türk tarafından doğrulandı. Askerler Eyüp Hilmi'ye geri çekilen Yunan ordusu o bölgeye ulaşır ulaşmaz şehrin yakılacağını bildirmişler. Türk sivillerin şahsına yapılan mezalime ilişkin deliller şimdiye kadar eksikti, ancak ertesi gün bizi ikna etmek amacıyla çok sayıda tanık getirildi. Onları dinledik ama hala yeterli kanıtı dayalı değildi. Hikâyeler abartılmıyordu ama hala kanıtı ihtiyacımız vardı. Anlatılar şu türden hikâyelerdi:

Felaketin doğrudan bir sonucu olarak aklımı kaybettiği iddia edilen bir kız, açık bir şekilde mantıklıydı; bir kızın her türlü korkunç aşağılamaya maruz

kaldığı söylendi, bir başka kızın taşınarak zulme uğradığı anlatıldı. Tüm bu anlatılanlara rağmen bu vahşeti kanıtlamamız mümkün değildi. 600 ölünün listesi bize sunuldu. Bu liste yerel yetkililer tarafından usulüne uygun olarak imzalanmış ve mühürlenmiştir. Bu listeyi kabul etmekten başka yol yoktu, çünkü bu şartlar altında Alaşehir'in koşulları da düşünülecek olursa bu kadar ölü oranı abartılmış değildi. Ayrıca şehir kalıntıları arasında yaptığımız araştırmada, yanmış ve siyah, üzerlerine yapışmış saç ve et kalıntılarıyla birçok kemik ve kafatası bulduk. Israrımız üzerine yeni yapılmış bir dizi mezar bizim için gerçekten açıldı ve bu cesetlerin dört haftalıktan daha eski olmadığına tamamen ikna olduk. Alaşehir'i yakmak için kerosen veya benzin kullanıldığı da ortaya çıktı. Yıkılmadan kurtulan bazı binalar, tuğla katmanları arasında aralıklarla uzanan kömürleşmiş tahta şeritlerin varlığı, üzerlerine yanıcı bir sıvı serpildiğine dair sessiz tanıklıklar yaptı. Ayrıca, tamamen taştan inşa edilen bazı camilere yangın bombalarının atıldığı da belliydi, çünkü birkaç örnekte bu taş yapılar tamamen boşaltılmıştı, duvarlardaki beyazlatılmış boşluklar, siyah halkalarla çevrelenmiş, bombaların patladığı yerleri ve sıvaları gösteriyordu” (NARA-767.68116/34, s.6-7).

Alaşehir iki yıldan fazla bir süre Yunan işgali altında kalmıştır. 30 Ağustos 1922'de şehrin ileri gelenlerini tutuklamakla işe başlayan Yunanlar yerli Rumların da katılımıyla Alaşehir'i yağmalamışlardır. Alaşehir Yunan geri çekilişi esnasında tamamen yakılmıştır (Su, 1982, s.104; Turan, 2006, s.203; Us, 1964, s.60). Alaşehir kasabası da diğer kasabalar gibi Yunanların yangın taburları tarafından yakılmış, evleri, dükkânları ve ahalisi de muayyen bir plan dâhilinde baştanbaşa yağma edilmiş ve soyulmuştur (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.106). 5 Eylül 1922 tarihli harp raporuna göre Alaşehir'de yangın 4 Eylül akşamı başlamıştır (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, Sayı:63, Yıl:17, Belge No:1422). 3 Eylül 1922'de Alaşehir'e gelen bir Yunan subayı şehrin ileri gelenlerine, şehri yakmak üzere bir yangın taburunun gelmekte olduğunu ve herkesin başının çaresine bakmasını söylemiştir. Yunanlar, şehrin bütün sularını kestikten sonra gaz ve benzin dökerek şehri ateşlemişlerdir. Yangın müfrezesi yangın bombalarıyla yangının genişlemesine çalışmıştır. Yangını söndürmek isteyenler kurşunlanmışlardır (Turan, 2006, s.203; Su, 1982, s.105-106).

Yunanlar Alaşehir yangınında 600 kişiyi öldürmüşlerdir. Köylerde ve şehirde 200'den fazla yanmış ceset bulunmuştur. Dükkânlar ve mağazalar talan edilmiştir (Su, 1982, s.106; Turan, 2006, s.204). Yerli ve yabancı basın mensuplarından oluşan heyetin incelemelerine göre 4000 haneli Alaşehir'de ancak 100 ev kalmıştır. Ayrıca 10 dükkân, 10 cami, 20 mescit, istasyon binası ve 22 köyün evleri yakılmıştır. Bu köyler halkının büyük bir kısmı öldürülmüş bunlardan kurtulan 50 yaralı tedaviye alınmıştır (Turan, 2006, s.204; Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.106-107). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

tarafından yayınlanan eserde de Yunanların Salihli, Alaşehir ve Menderes civarındaki köyleri tamamen yakıp Müslümanları insanlık tarihinde misli görülmedik bir kötülük ve fecaatle katlederek yaktıklarına şahit olduğu belirtilmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1996, s.283). Şerafettin Turan'a ve Harp Tarihi vesikalarındaki raporlara göre, Alaşehir'deki 4.500 evden 4.300'ü yanmış, kasabadaki 11.500 kişiden 8.500'ü kurtulabilmiştir. Düşman geri çekilişi esnasında Eşme ve Alaşehir kasabalarını ve bu mıntıkadaki köyleri bir kısım halkı ile tamamen yakmış ve ahaliden bir kısmını feci bir surette öldürmüştür (Turan, 1998, s.269; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s:63, Yıl:17, Belge No:1423). Alaşehir'in uğradığı bu felaket karşısında Birinci Ordu Komutanı Nureddin Paşa 5 Eylül'de bir rapor vermiştir. Bu rapora göre düşman Alaşehir ve ova köylerinin bütününe yakmış, kadın ve çocuk ayırt etmeden bütün halkı vahşice öldürmüştür. Canlarını kurtarabilen bir kısım halk dağlara kaçmış, günlerce aç kalmış ve perişan olmuşlardır (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s:63, Yıl:17, Belge No:1462).

Alaşehir'in Yunanların geri çekilişi esnasında yakıldığı İtalyan arşiv belgelerinde de bildirilmiştir. 6 Eylül 1922'de İzmir'den 6 Eylül 1922'de Deniz Subayı Viscardi'den Denizcilik Bakanlığı'na ve İstanbul'daki Levant Filo Komutanlığı'na, Manisa yakınındaki Alaşehir ve köylerinin, Türklerin önünden düzensiz bir şekilde kaçan Yunanlar tarafından yakıldığı bildirilmiştir. 7 Eylül'de İtalya Konsolosu Kont Carlo Senni de İstanbul İtalya Büyükelçiliği'ne gönderdiği bir telgrafta Salihli, Turgutlu ve Manisa ile buralara bağlı bütün köylerin, İzmir'e doğru kaçmakta olan Yunanlar tarafından yakıldığını yazmıştır (Çelebi, 2010, s.50-51). Millî Savunma Bakanlığı'na gönderilen raporlarda düşmanın geri çekilme esnasında Eşme ve Alaşehir kasabalarını ve bu mıntıkadaki köyleri bir kısım halkıyla birlikte topluca yaktığı ve ahaliden bir kısmını feci bir şekilde şehit ettiği belirtilmiştir (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s.63, Yıl:17, Belge No:1423). Yine 6 Eylül 1922 tarihli harp raporunda düşmanın Alaşehir kasabasını ve ovadaki köyleri tamamen yaktığı ve kadın, çocuk birçoğunu katlettiğini ve düşmanın bir program dâhilinde halkı ve milli serveti imha ettiği artık sabit olunmuştur denilmiştir (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s.63, Yıl:17, Belge No:1425). Düşmanın Alaşehir'de beraber alıp götürdüğü bir kısım erkek ve kadın Türk ordusu tarafından kurtarılmış ancak düşman götüremeyeceğini anladığı esirleri maalesef kılıçtan geçirdiği rapor edilmiştir (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s.63, Yıl:17, Belge No:1426). Yunanların Afyon'dan İzmir'e çekilirken pek çok katliam, yağma yaptıklarının ve yaktıklarının güvenilir kaynaklar tarafından söylendiği geri çekilirken bütün şehir ve köyleri keyfi olarak ve sistemli bir şekilde yaktıkları ve

İzmir'i terk ettikleri gün pek çok Müslümanı hiçbir neden olmadığı halde tutuklayarak beraberlerinde Yunanistan'a götürdükleri de İtalyan resmi arşiv belgelerinde belirtilmiştir (Çelebi, 2010, s.52). Dolayısıyla Alaşehir'de Yunan askerleri tarafından kasıtlı ve planlı bir şekilde gerçekleştirilen mezalim hem ulusal hem uluslararası resmi raporlarda hem de Park'ın raporunda olduğu gibi gün yüzüne çıkartılmıştır. Park raporunda son olarak Salihli topraklarında gördüğü ve işittiği hususları aktarmıştır:

“Salihli: 30 Eylül 1922’de İzmir’e doğru giderken en son araştırma yapmak üzere gittiğimiz şehir Salihli idi. Şehrin üçte ikisi yangın sebebi ile yok olmuştu. Bizi resmi olarak geçici ofisinde şehrin Valisi karşıladı. Bize aşağıdaki birtakım istatistikî bilgileri sundu. Valiye göre, ‘Şehrin övündüğü 3.000 evden 1.000’i ayakta kalmıştı. Bunlar arasında 402 dükkân, 24 otel, 16 fırın, 21 kahvehane, 5 un değirmeni, 1 sinema evi, 2 cami, 1 Yahudi havrası ve hükümet binası olan telgrafhane yer alıyor. 10.000 olan eski toplam nüfusun tam 9.000’i Müslümandı ve bunlardan 1000’i kayıptı. O zamana kadar 76 ceset bulundu ve gömüldü. Organize kundakçılığın hikâyesi, zaten ilgili olanlarla aynı şekilde anlatılıyor. 1.000 Yunan sivil, kasabanın ateşe verilmesinden iki gün önce kaçmıştı.’

İlk olarak, Türk sivil sakinlerine uygulanan şiddete dair kesin kanıtlar sunuldu. Bireysel inceleme için en az 30 vaka bize getirildi. Bu vakalar içerisinde erkekler, kadınlar ve çocuklar mevcuttu. Bu kişiler, bariz bir şekilde son zamanlarda gerçekleştirilen yaralanmalardan ve sakatlanmalardan mustarıptı. Bir adam bize sol kulağını gösterdi, yarısı kesilmişti. Bir kadının başparmağı yoktu, bir çocuğun kasıklarında kurşun yarası vardı, bir adam boğazından vurulmuştu, bir erkek çocuğu ayağından vurulmuştu ve bize en basit şekilde bunun bir Yunan askeri tarafından kasıtlı olarak yapıldığını anlattı ve yaşlı bir adamın sırtı ciddi yaralar ile kaplıydı ve daha nice... Küçük çocukların kendilerini dramatize etme çabası göstermeden anlattıkları sayısız kafa kesme hikâyesi vardı. Bazı tecavüz vakaları, grubumuzdaki kadın tarafından soruşturuldu ve onu tatmin edecek şekilde doğrulandı. Bunlar dışında 200 kişi bize yaralarını göstermekte istekliydi, gördüklerimizin samimiyetine bakılırsa, bu vakaların çoğuna gereken önemi vermek zor olmadı” (NARA-767.68116/34, s.8-9).

Park'ın raporunun en son kısmında yukarıdaki gibi yer alan Salihli, Yunanların geri çekilişleri esnasında civar köyleriyle birlikte tamamen yakılmıştır. Salihli de diğer her tarafta olduğu gibi Yunan taburları tarafından yakılmıştır (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.117). Yunanlar 4 Eylül 1922’de Salihli ile köylerin irtibatını keserek bütün halkı şehre kapatmışlar, 5 Eylül 1922’de de yerli Rumlarla birlikte mezalime başlamışlardır. Yangın esnasında halk soyulmuş, yangından kaçmak isteyenler öldürülmüşlerdir (Turan, 2006, s.200; Hocaoğlu,

1985, s.238-239; Özcan, 2003, s.173; Su, 1982, s.99-100). 7 Eylül 1922 tarihli harp raporuna göre, Yunan Salihli kasabasını ve civarındaki köyleri tamamen yakmıştır (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1968, s.63, Yıl:17, Belge No:1428). Salihli'nin her biri 40 haneden 200-300 haneye kadar çıkan köylerinden 14 köy tamamen, 6 köy de kısmen yakılmıştır. Salihli'de ayrıca, hükümet konağı ile 3 okul, 1 havra, 2 bin ev, 24 han ve otel, 16 fırın, 21 kahvehane, 5 fabrika, 1 sinema, 2 cami, PTT binası ve istasyon yakılmıştır. 15.000 nüfuslu Salihli'nin kurtarılmasının ardından kasabada 8.000 kişinin kaldığı görülmüştür (Su, 1982, s.100; Özcan, 2003, s.174; Hocoğlu, 1985, s.146). Salihli tüm yerleşim yerleri ve insanlarıyla birlikte yerle bir edilmiştir. Diğer yerlerle aynı şekilde yangınlar çıkartılmış, halk soyulmuş ve öldürülmüştür.

Mezalimi tahkik eden heyet raporu da bunu doğrulamaktadır. Rapora göre, Salihli yangın taburları tarafından 6 Eylül'de dört taraftan tutuşturulmuş ve yangın esnasında bütün halk soyulmuş, dağa kaçamayanlar yakılmış veya öldürülmüştür. Bu esnada yangını söndürmek isteyenler şehit edildiği gibi ahalden 100 kişi ateşe atılıp yakılmıştır. Şehit sayısı belli olmamakla birlikte enkaz altından kavrulmuş cesetler tespit edilmiştir. Yarım asırda vücuda gelmiş muntazam yeni ve zengin bir kasaba merkezi olan Salihli'de 2000 hane ile 402 dükkân, 2 cami, 22 han, 2 otel, 12 fırın ve 5 fabrika yanmıştır. Yunanlar zengin-fakir hiç kimsede para ve kıymetli bir şey bırakmamışlardır (Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, 1338, s.117-118). Park, seyahat esnasında gördükleri yerleri yukarıda aynen verdiğimiz gibi anlattıktan sonra raporunun sonunda gözlemlerinin net olarak şu sonuçlara vardığını belirtmiştir:

1. *“Heyetimizin ziyaret ettiği iç şehirlerin yıkımı Yunanlar tarafından gerçekleştirilmiştir.*
2. *Şehirlerin yıkıma uğramış kısımlarının oranları şöyledir:*
Manisa: %98
Turgutlu: % 90
Alaşehir: % 70
Salihli: %65
3. *Bu şehirlerin yakılması gelişigüzel, aralıklı, tesadüfi değildir, iyi planlanmış ve baştan sona organize edilmiştir.*
4. *Çoğu kasıtlı ve nedensiz olan birçok fiziksel şiddet örneği vardı. Yunanlar tarafından işlenen "vahşetlerin" incelenen dört şehirde binleri bulunduğu rahatlıkla tahmin edilebilir. Bunlar, bu tür vahşetlerin olağan üç tipinden, yani cinayet, işkence ve tecavüzden oluşuyordu” (NARA-767.68116/34, s.9)³.*

³ Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi raporlarına göre, Yunan işgalinden evvel “77026” meskeni, “99500” nüfusu olan “Manisa”, “Turgutlu”, “Salihli”, “Alaşehir” ve “Eşme”

Park bu sonuçları paylaştıktan sonra, raporunda söz konusu bölge esas Türk faaliyetlerinin mahalli olmadığından Türklerin İzmir'de ve başka yerlerde yaptıkları aşırılıklar hakkında hiçbir şey söylenmediğini vurgulamıştır. Park'a göre, İzmir faciasında bir bütün olarak Türk, medeni dünyanın sempatisini ve saygısını yitirme yönünde elbette çok ileri gitmiştir ancak bu raporun amacı, olayın bu tarafını ortaya koymak olmamıştır. Park ayrıca seyahatin resmi fotoğrafçısından satın alınan ve Manisa, Turgutlu, Alaşehir ve Salihli'den sahnelerin gösterildiği bir sinema filmini sunduğunu da raporunda belirtmiştir. Belgede geçen fotoğraf lar ayrıca ekte sunulmuştur.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Yunan ordusunun İzmir'e doğru kaçıışı esnasında geçtiği şehir ve köylerde yarattığı yıkım ve mezalim İzmir Amerikan Konsolos Yardımcısı ve Amerikan Başkonsolosluğu Sekreteri sıfatıyla James Loder Park'ın da bulunduğu ve çalışmanın başında isim ve unvanları bahsedilen kişilerden oluşan bir heyet tarafından soruşturulmuştur. İzmir'den hareketle Alaşehir'e kadar olan coğrafyayı gezen heyet, bizzat yerinde olayları yaşayan halk ile temas etmiş ve gözlemlerini kaleme almışlardır. Çalışmaya konu olan belge ise Park'ın Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na 11 Nisan 1923 tarihinde göndermiş olduğu geziye dair raporu kapsamaktadır.

Rapora göre, Manisa, Turgutlu, Alaşehir ve Salihli Yunan ve Ermeniler tarafından tamamen tahrip edilmiş ve bu kasabalar bir kül ve taş yığınına dönüştürülmüştür. Menemen'de ise Türk ordusunun zamanında yetişmesi neticesinde yangın çıkmamıştır. Ancak Türk resmi rapor ve tutanaklarına bakıldığında Menemen'de yangın çıkmamış olsa da kasabanın civarındaki köyler ve çiftlikler, örneğin Boşnak Köyü, Asarlık Köyü, Divrillik Çiftliği, Kozluca köyü tamamen yakılmış, Menemen ovasında 150 Müslüman şehit edilmiştir. Kızların ve kadınların ırzlarına geçilmiş ve sonra erkeklerle birlikte öldürülerek kuyulara atılmışlardır. Park'ın raporuna göre, Manisa'da da 3500 kişi yakılarak öldürülmüş, 167 kişi yaralanmış, 228 genç kız Yunan askerleri tarafından kaçırılmıştır. Manisa'da gerçekleşen mezalimi konu edinen Türk resmi rapor ve tutanaklarında benzer rakamlar ve bilgiler bulunmakla birlikte, Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti adlı eserde bahsettiğimiz heyetin varmış olduğu

havalisinde işgal esnasında nüfusun "43000" eksildiği, "25236" meskenin ihrak ve tahrip edilmiş olduğu rapor edilmiştir. Bu sonuçlar sadece Yunan'ın geri çekilmesi esnasında değil işgal dönemini de kapsamaktadır. Türk Kızılayı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları*, Yay. Haz. Murat Uluğtekin ve Gül Uluğtekin, 2014, Ankara, s.174-175.

sonuçlar konu edilmiştir. Ancak burada dikkatimizi çeken bir husus şu olmuştur: Yunanlar tarafından tahrip edilen hane sayısı bu eserde 10.700 olarak verilmiştir. Oysaki Park'ın raporunda Yunanlar tarafından tahrip edilen hane sayısı 10.300 olarak kaydedilmiştir. Ayrıca 855 kişi kurşuna dizilerek öldürüldü bilgisine yine bu raporda rastlanılmamıştır. Tabii bu ve bunun gibi farklılıklar Yunanlar tarafından gerçekleştirilen mezalimin derecesini ve etkisini değiştirmekten veya azaltmaktan çok uzaktır. Turgutlu da Menemen ve Manisa gibi Yunanların geri çekilişi esnasında yıkımdan, yangından ve şiddetten payını büyük oranda almış, Park burada Yunan ve Ermenilerin şehri tamamen yaktığını ve Turgutlu'nun Yunan askerleri tarafından planlı bir biçimde yakıldığını belirtmiştir. Bireysel yağma olayları, cinayet ve yıkım Park'ın altını önemle çizdiği hususlar olmuştur. Türk resmi rapor ve tutanakları da Turgutlu'daki benzer olguları desteklemektedir. Alaşehir'de de mezalime uğradığını iddia eden insanları dinlediğini ve anlatılanların abartılmadığını belirten Park, şehrin büyük bir yağmaya tutulduğunu, su kaynaklarının Yunan askerleri tarafından kesildiğini, Türklerin evlerinin yakılarak içeride yaşayan insanların zorla dışarı çıkarıldığını ve Yunanlar tarafından vurularak öldürüldüklerini kaydetmiştir. Ayrıca şehir kalıntıları arasında yapılan araştırmada yanmış birçok kemik ve kafatası bulduklarını söylemiştir. Türk resmi yetkililer tarafından heyete sunulan bilgilerin de usulüne uygun hazırlanıp mühürlendiğini önemle belirtmiştir. Salihli kasabasında ise diğer şehir ve kazalarda olduğu gibi benzer yakma, yıkma ve tecavüz olayları Park tarafından not edilmiş, 11 köyün tamamen yakıldığı, 1000 adet Yunan sivilin yangından iki gün önce kaçtığı, özellikle tecavüz vakalarının soruşturulması esnasında tatmin edecek bulgulara ulaştıklarını belirtmiştir. Hem Park'ın raporunda hem de Türk resmi makamları tarafından sunulan rapor ve tutanaklarda Batı Anadolu'da bahsi geçen tüm şehir ve kazaların Yunanlar tarafından daha önceden planlandığı ve Yunan İhrak Taburları tarafından gerçekleştirildiği doğrulanmaktadır. Park tüm bu gözlem ve tetkiklerin sonucu olarak seyahat esnasında yaptığı bir konuşmada Türk halkının acılarını paylaştıklarını ve insani yardımın ezilen tüm insanlığa yapıldığı gibi Türklere de yapılacağını vaat etmiştir.

KAYNAKÇA /REFERENCES

ARŞİV BELGELERİ

NARA. US National Archives, Central File: Decimal File 767.68116.

TBMM Zabıt Ceridesi, 11.09.1338, Devre:1, İçtima Senesi:3.

TELİF ESERLER

- Adivar, H., & Karaosmanoğlu, vd. (1980). *İzmir'den Bursa'ya*. Atlas Kitabevi.
- American Consular Association (1923). *American Consular Bulletin*, 5(5).
- Bilgi, N. (2022). 1922 Manisa büyük yangını: Harik-i Hâil. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (20), 231-251.
- Çakmak, Z. (2007). *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi*. Yeditepe Yayınevi.
- Çelebi, M. (2010). *İtalyan Arşiv Belgelerinde Anadolu'da Yunan Mezalimi*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. (1968). 17(63), Belge No:1422. Genel Kurmay Basımevi.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. (1968). 17(63), Belge No:1423. Genel Kurmay Basımevi.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. (1968). 17(63), Belge No:1425. Genel Kurmay Basımevi.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. (1968). 17(63), Belge No:1426. Genel Kurmay Basımevi.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. (1968). 17(63), Belge No:1428. Genel Kurmay Basımevi.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*. (1968). 17(63), Belge No:1462. Genel Kurmay Basımevi.
- Hocaoğlu, M. (1985). *Belgelerle Yunan Barbarlığı*. Ankara. Berekat Yayınları.
- Korsun, G.N. (2020). *Türk-Yunan Savaşı (1919-1922)* (Celal Pekşen, Çev.). Kronik Kitap. (Orijinal eserin yayın tarihi 1940).
- Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi. (1338) *Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*. 2.Kısım.
- Özcan, M. (2003). *Tarihin Işığında Yunan Mezalimi*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özkan, K. (2020). Resmi istatistiklere göre Yunan işgalinin Balıkesir ve çevresinde neden olduğu tahribat. *Belgi*, (20), 2293-2321.
- Selek, S. (2020). *Anadolu İhtilali*. Kastaş Yayınevi.
- Smith, M. L. (2002). *Yunan Düşü* (Halim İnal, Çev.) Ayraç Yayınları.

- Sonyel, S. (2011). İngiliz belgelerine göre kurtuluş savaşında Manisa ve bölgesi (1919-1922). *Belleten*, 75(272), 191-204.
- Sonyel, S. (1993). *Minorities And The Destruction of The Ottoman Empire*. Türk Tarih Kurumu.
- Su, K. (1982). *Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları*. Başbakanlık Basımevi.
- Turan, M. (2006). *Yunan Mezalimi*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Türk Kızılayı. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları*. (Murat Uluğtekin ve Gül Uluğtekin, Yay. Haz).
- Us, A. (1964). *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*. Vakıf Matbaası.
- Vakit. *Aydın'da Yakılan Evler*, 25 Teşrinievvel 1338, No. 1748.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to research the Greek Atrocities in Menemen, Manisa, Turgutlu, Salihli and Alaşehir, based on the contents of the report by James Loder Park. An additional aim is to compare this report with the reports made by other national and international delegations, to reveal the differences and similarities. A third aim is, using the example of Park's report, to reveal how US official delegates described the course of events occurring during the Greek Army retreat reports, and conveyed this information to the US.

Method: This study employs qualitative description method and document analysis technique. Document review was used as a data collection tool. In line with this approach, the selected sources comprise the report in US National Archive, reports by national and international committees, and published Turkish Military reports.

Results: According to the findings obtained from the study, it was seen that the Greek burned the villages and towns in their way and persecuted the civilian population. Among the towns that suffered the most were Menemen, Turgutlu, Salihli, Manisa and Alaşehir. The Greeks formed special demolition battalions to burn the towns in their path, and the fires were started deliberately and for maximum effect. The fires that these special battalions started and the ensuing destruction are corroborated by statements both in national and international delegations' reports, and in Park's report, which is the subject of our study. Park toured the affected area from Izmir to Alaşehir as part of an international delegation, which included Turks. In his subsequent report, he conveyed his impressions and conclusions in detail to the American Secretary of State. He

İzmir Amerikan Konsolos Yardımcısı James Loder Park'ın Yunanların...

clearly stated that Turgutlu, Salihli, Manisa and Alaşehir were burned and destroyed by Greeks and Armenians. He was able to confirm that Menemen was saved at the last moment by the Turkish army as it was about to be burned by the Greeks. Verifying the truth of the information provided by the Turkish official authorities, Park confirmed that there were repeated incidents of burning, destruction and rape across these cities and towns.

Park stated in his report that the destruction of the town centers visited by the delegation was carried out by the Greeks. The burning of these towns was not haphazard or intermittent, but deliberate, well planned and highly organized. In addition, there were many instances of physical violence, most of which was intentional and unjustified. In the four cities studied the cases of "atrocities perpetrated by the Greeks numbered in the thousands. These consisted of the most common three types of such atrocities: murder, torture and rape. Park also noted that he had been given some footage of the Greek atrocities recorded by an expert in filming who was in the delegation.

EK 1: (NARA-767.68116/34)

Cheff Admet de Timari,
bléssé par les Grecs.
SHEFF ADMET FROM TIMARI
wounded by the Greeks.

Elçin YILMAZ

EK 2: (NARA - 767.68116/34)

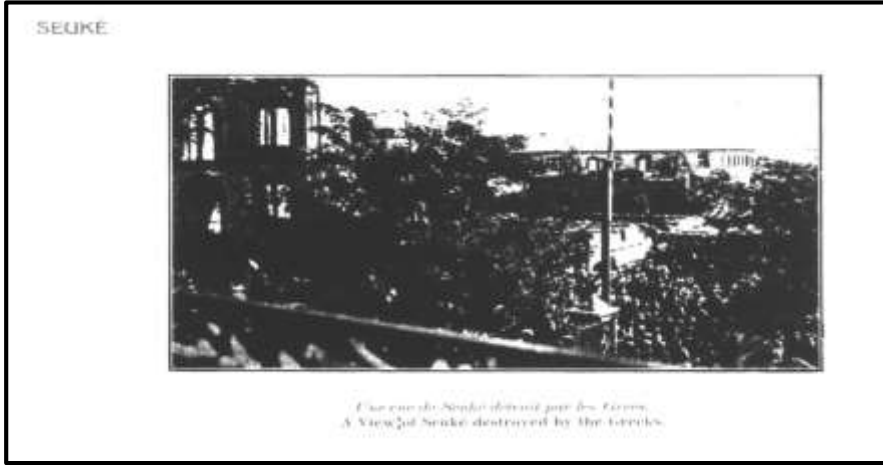
Des sinistres sans abri.
Shelterless Turkish villagers.

EK 3: (NARA -767.68116/34)

Des sinistres sans abri.
Shelterless Turkish villagers.

EK 4: (NARA-767.68116/34)

EK 5: (US National Archives - 767.68116/34)

767.68116

Note.

The film referred to in the last paragraph of this report was purchased about two months ago from the Turkish photographer with our party when he appeared at the American Consulate General in Constantinople, for a consideration of Turkish liras (Ltq) 45.00. This, converted into American currency at the rate of \$0.60 per Ltq, amounts to \$27.00.

Robert Felt